

1. Верещагина Л.А., Карелина И.М. Психология потребностей и мотивация персонала. – Х., 2002. – 245 с.
2. Карпов А.В. Психология менеджмента: Учебное пособие. – М., 1999. – 584 с.
3. Лозовая В.И., Калашникова Л.Н. Формирование познавательной активности школьников в процессе организации их общения: Учебное пособие. – Х.: ХГПИ, 1990. – 83 с.
4. Манько В.М., Іщенко В.В. Ступенева підготовка інженерів-механіків сільськогосподарського виробництва. – К.: Науково-методичний центр аграрної освіти, 2005. – 506 с.
5. Онищук Л.А. Психолого-педагогічні умови підвищення професійної активності вчителя початкової школи: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 1998. – 17 с.
6. Полозенко О.В. Організаційно-методичні умови удосконалення педагогічної діяльності викладача вищого аграрного навчального закладу: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2003. – 232 с.
7. Самигін С.І., Столяренко Л.Д., Шило С.І. Управління персоналом. – Ростов-н-Д: Фенікс, 2001 – С. 512.
8. Сгадова В.В. Теоретичні засади організації методичної роботи в сучасній школі // Навчально-виховні заклади на шляху реформування. – К., 1996. – С. 121–124.
9. Смаилов С. Воспитание познавательных интересов у студентов в учебном процессе (на материале изучения начертательной геометрии): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Алма-Ата, 1989. – 216 с.
10. Философская энциклопедия. – М.: Сов. энцикл., 1967. – Т. IV. – С. 327–328.
11. Хахула Л.П. Професійно-педагогічна адаптація молодих викладачів вищих аграрних навчальних закладів: Дис. ... канд. пед. наук. – К., 1998. – 166 с.

УДК 37.014(477)“20”

Шулигіна Р.А., Дейнеко І.А.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ ОСТАННІХ РОКІВ

У статті здійснюється аналіз перспективних напрямів модернізації освіти в Україні. Розглянуто результати впровадження освітніх реформ за останні роки та окреслено шляхи оптимізації освітнього процесу за сучасних умов.

Ключові слова: освіта, освітні реформи, перспективні напрями розвитку освіти, модернізація, демократизація, інтеграція, гуманізація відносин, уніфікація освітніх стандартів.

В статті осуществляется анализ перспективных направлений модернизации образования в Украине. Рассмотрены результаты внедрения образовательных реформ в последние годы и обозначены пути оптимизации образовательного процесса в современных условиях.

Ключевые слова: образование, образовательные реформы, перспективные направления развития образования, модернизация, демократизация, интеграция, гуманизация отношений, унификация образовательных стандартов.

The article deals with analyses of the perspective ways of modernization of education in Ukraine. In this article the results of implementing of education reforms in the recent years are studied. The ways of optimization of

the education process in modern conditions are defined.

Key words: education, educational reforms, perspective, directions of the development in education, modernization, democratization, humanization of relations, unification of educational standards.

Освіченість кожного громадянина держави – запорука її процвітання. Розвиток сучасного суспільства вимагає постійного оновлення всіх його галузей, зокрема освітньої. Саме тому так важливо забезпечувати системність в освітніх інноваційних процесах, що включає розуміння вимог нового часу.

Актуальність статті зумовлена фактом приєднання України до Болонського процесу, що передбачає реформування освітніх систем країн Європи з метою забезпечення єдиного високого рівня знань учнівської і студентської молоді, взаємовизнання дипломів про освіту і термінологічну визначеність власне поняття “багаторівневість освіти” (дошкільна, середня, середня спеціальна, позашкільна, вища, кандидат наук, доктор наук).

Метою статті є аналіз перспективних напрямів розвитку освіти у провідних європейських країнах та в Україні на основі вже проведених реформ, а також виявлення концепції, яка б віддзеркалювала побажання учнів, рекомендації вчителів, громадськості та дозволила окреслити шляхи оптимізації освітнього процесу за сучасних умов.

Для досягнення поставленої мети й розв’язання конкретних завдань найбільш вдалими, на наш погляд, є аналітичний підхід, який був використаний для визначення законодавчої бази процесу реформування освіти (*методи аналізу наукової літератури, законодавчих і нормативних актів* тощо); з метою окреслення перспектив розвитку та шляхів оптимізації досліджуваного процесу (*окремі прийоми систематизації, порівняння й зіставлення здобутих фактів*); для ілюстрації розвитку окремих явищ у системі освіти європейських країн (*елементи статистичного аналізу*).

Питання розвитку освіти в Україні вивчали А. Алексюк, Є. Бородін, В. Данчук, Л. Дзюба, М. Дмитриченко, В. Крамар, Ю. Охріменко, Б. Хорошун, О. Язвінська та ін.

Напрями реформування освіти в Україні та їх особливості висвітлювали у наукових працях В. Андрущенко, Г. Артемчук, А. Василюк, Т. Доргова, В. Кремень, О. Коваленко, С. Ніколаєнко, О. Савельєва, П. Саух, М. Степко, О. Савченко, О. Стоцька, В. Тесленко, В. Федоренко, Г. Філіпчук, Б. Чижевський, В. Шевченко, С. Шейко, С. Юрій, В. Яблонський та ін.

Одним із найважливіших чинників, який впливає на процеси, що відбуваються, є глобалізація. Цей термін став одним із найбільш популярних та вживаних в економічних, політологічних, соціологічних, політико-педагогічних дослідженнях кінця ХХ – поч. ХХІ ст. Ним позначають надзвичайно широке коло явищ та процесів у відповідних сферах. Сьогодні цей термін набув міждисциплінарного змісту та досить суперечливих трактувань. Попри існуючі розбіжності, сутніть процесу глобалізації

можна визначити як об'єднання народів світу в єдине світове суспільство, незворотний вплив технологічних інновацій як на життя окремих людей, так і на життя цілих країн, всеосяжна конкуренція, швидкі інвестиційні потоки; передача влади глобальним корпораціям, підконтрольність урядів міжнародним організаціям (ООН, НАТО тощо), виникнення всесвітніх ЗМІ, що зокрема сприяють формуванню глобальної культури та водночас спричинюють руйнацію як національної закритості та обмеженості, так і національних традицій, звичаїв, моральних норм [6, 33]. Проте навіть найбільш глобальні тенденції розвитку освіти, що є спільними для різних країн, проявляються у своєрідних національних формах, що інколи не мають аналогів в інших регіонах. Із цього можна зробити висновок, що зарубіжний педагогічний досвід не можна використовувати механічно [5, 15], його слід пристосовувати до специфічних особливостей вітчизняного шкільництва [9, 21].

У результаті домовленості між країнами Західної Європи і США з проблем оцінювання якості шкільних атестатів і можливості без вступних екзаменів зараховувати абітурієнтів до вищих навчальних закладів усіх розвинутих країн світу був сформований комплекс вимог до “повної” середньої освіти, визнаний пізніше іншими державами, який перетворився на аналог до “світового стандарту середньої освіти”. Це – вимога щодо тривалості денного навчання, яке передбачає не менш ніж 12 років з моменту вступу до початкової школи (більша тривалість, звичайно, не забороняється, але не вважається обов'язковою умовою підвищення якості шкільного атестата), та необхідність навчання останні три (чотири – п'ять) роки за поглибленими навчальними програмами, зосередившись на дисциплінах (навчальних предметах), необхідних для вступу до вищих навчальних закладів (у подальшому – ВНЗ). Трирічне профільне навчання вважається обов'язковою ознакою якісної (повної) середньої освіти.

У розвинутих країнах Європи високі вимоги до знань нової генерації працівників перетворюють не тільки в обов'язкову повну середню, а й вищу освіту, надаючи загальну, технологічну чи професійну середню освіту всій молоді 16–19 років, спрямувавши її до вступу в різноманітні ВНЗ. Вони досягають цього доповнення системи університетами, які надають переважно науково-академічні дипломи зразка “А”, великою кількістю технічних та інших вищих інститутів дещо нижчого рівня, які, у свою чергу, надають суто професійні дипломи зразка “В” (ці позначення введені Міжнародною Стандартною Класифікацією Освіти у 1997 р.) [2, 40]. До того ж у сучасній Європі заклади з дипломами зразка “В” користуються більшим попитом у тих, хто здобув середню професійну освіту. Середня тривалість навчання у “В”-зкладах становить 3–4 роки, а його “вартість” у 2–3 рази нижча, ніж університетська. Більшість розвинутих країн Європи сподіваються, що широка мережа вищих професійних шкіл разом з університетами дадуть змогу охопити вищою освітою

100% молоді віком 18–23 роки.

На думку європейських службовців освітньої галузі, головним недоліком середньої освіти в Україні є надто мала тривалість навчання – і в роках, і в астрономічних годинах. У недавньому минулому університети за кордоном приймали на перший курс лише тих українців, які закінчили II–III курси національних ВНЗ. Уведення в Україні 12-річної середньої освіти, тривалість якої не повинна бути менш ніж 9000 астрономічних годин, має покласти край подібній дискримінації. Цьому сприятиме також і запровадження у ВНЗ кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Лише в цьому разі ми зможемо використати всі можливості обміну студентами та участі молодих науковців у спільних європейських проектах і планах, а систему вищої освіти України цінуватимуть й оцінюватимуть не лише за кількісними характеристиками (кількість студентів), але й за якісними (якість навчання та якість національних дипломів) [2, 41]. На сьогодні, за даними ОЕСР та СЕФ, The Financial Times Limited, 2007, у рейтингу 125 країн світу за якістю математичної і наукової освіти Україна – 50-та з індексом 4,4, а за рівнем готовності їх систем освіти до нової економічної реальності, що визначався на основі індексу світової конкурентоспроможності, Україна посіла лише 47 місце з індексом конкурентоспроможності 3,9. Це означає, що, незважаючи на реформи, в освіті нашої держави і далі існує критична маса проблем, загрозлива для конкурентоспроможності України та її інтеграції в європейські та світові структури [2].

За роки становлення та розвитку Української держави відбувалися стрімкі злети освіти, науки, гуманістичної культури і водночас репресії інтелектуальної еліти нації, спроби реформувати освіту, але їх реалізація показала незначні результати: освіта України вже давно не відповідає соціальним запитам суспільства. Натомість різко зростає її негатив: відсутність професійної підготовки в цілому, низький професіоналізм, недостатня інтелігентність і відповідальність учителя та викладача; низька мотивація навчати і навчатися. Багато років ізоляції української школи від світових освітніх тенденцій призвели до того, що з ряду показників ми катастрофічно відстали від загального процесу цивілізації суспільства. Якщо і зараз ігнорувати загальноєвропейську реформу освіти, то це призведе до повної ізоляції від світової спільноти. Нинішня жорстка і бюрократизована система української вищої освіти, що дісталася нам у спадок від радянських часів, нездатна оперативно відповідати вимогам часу [7].

Протягом останніх років в Україні напрацьовано низку документів для модернізації освітньої сфери: Національна доктрина розвитку освіти, державні стандарти базової і повної середньої освіти, нові навчальні плани і програми, нові підручники. У загальноосвітній школі здійснено перехід до 12-річної середньої освіти, закладено основи профільного навчання, уведено 12-бальну шкалу оцінювання якості навчальних досягнень учнів.

Однак результати реформи освіти поки що незначні: формально – проголошена реформа, на практиці – існує мережа уніфікованих старих шкіл. Педагоги і науковці зосереджують більшу увагу на 12-річному навчанні та 12-бальній шкалі оцінювання навчальних досягнень учнів – далеко не найважливіших елементах. На нашу думку, у першу чергу необхідно приділити основну увагу змісту навчання, а він – практично не змінився, як і характер відносин між учнями і вчителем у педагогічному процесі.

Для того щоб вступити в європейське співтовариство, Україні необхідно зробити два важливі кроки. По-перше, здійснити ґрунтовний порівняльний аналіз вітчизняної системи освіти і науки та визначити її відповідність європейській Болонській моделі. За результатами цього аналізу окреслити напрями, за якими необхідно здійснити в нашій системі освіти відповідні реформи. Ці реформи вже не можуть бути частковими або галузевими. Вони повинні стосуватися докорінних основ освіти, тобто нести структурні зміни. Наступним важливим кроком має стати суттєве збільшення державного фінансування всієї системи освіти країни, без якого неможлива інтеграція вітчизняної системи освіти в європейський простір [5, 40].

Реформування освіти – це також повернення до особистісної та культурної моделі освіти. На сьогодні панівна професійна модель поступається своїми позиціями. Нова модель має ґрунтуватися на педагогіці особистості, утвердженні індивідуального підходу в навчанні й вихованні. Ця модель, як і все суспільство, повинна створити передумови для того, щоб дитина могла якомога глибше пізнати себе, розвинути свої здібності й повною мірою реалізувати їх у житті. Патерналістська педагогіка повинна поступитися педагогіці співробітництва, конструктивності, яка визначається спільним пошуком істини. Роль “усезнаючого оракула” в сучасному інформаційному суспільстві вже є непривабливою і непродуктивною. Учитель має “шукати” істину разом з учнем, спільно переживати помилки у процесі пошуку і радіти, коли мета досягнута.

Змістом сучасного освітнього процесу взагалі має стати перехід від школи “знання заради знання” до життєцентричної школи (“знання заради успіху”), від школи знання до школи розуміння. “Чого я не розумію, тим я не володію”, – справедливо зауважував Вольфганг Гете. Розуміння є однією з фундаментальних потреб і водночас природних здібностей людини. Розуміння – це здібність мислити на рівні розуму, не так сприймати і переробляти інформацію, як відшукувати її сенс, пов’язувати з подіями сьогодення, минулого і майбутнього, робити все це надбанням індивідуального і колективного досвіду. Розуміння наділяє життя сенсом, робить людину впевненішою у собі й внутрішньо вільною. Нерозуміння не повинно бути підставою для покарання у вигляді негативної оцінки. Щоб у наших дітей розвинулася здатність до розуміння, їхня думка має стати розкріпаченою. Це потребує якнайпильнішої уваги не лише до змісту і форм

навчання, але й до розробки й упровадження нових методик контролю й оцінювання знань учнів.

Слід зазначити, що реформа не буде послідовною, якщо не буде переглянуто й оптимізовано навчальні плани, зокрема не ліквідовано дублювання (наприклад, обов’язкове повторення курсів історії України та української мови у ВНЗ після державної атестації під час закінчення середньої школи), які не тільки зумовлюють додаткові фінансові витрати, але й роблять навчання нецікавим. Аналогічним має бути підхід до визначення термінів навчання, адже нерідко навчальний процес штучно заповнюється необов’язковими навчальними предметами. Цю проблему, на наш погляд, міг би розв’язати перехід до професійної школи.

Також важливою складовою успішної реалізації реформування освіти є система підготовки та написання підручників. Те, що їх не вистачає, не означає, що їх видають мало. Інша проблема в тому, що останнім часом їх готують усі, хто вміє писати, а не фахівці спеціальної галузі. Альтернативність, безперечно, повинна бути, але принаймні на етапах рукопису або експериментального видання невеликим тиражем. Такі підручники повинні пройти апробацію в школах і лише після цього кращі з них можуть бути визнані базовими. Також вважаємо за потрібне запропонувати відкрити в межах магістратури або аспірантури спеціальні напрями підготовки фахівців з написання навчальної літератури (підручників, посібників) з різних дисциплін та для різних рівнів навчання (початкова, середня, професійно-технічна, вища школа).

Динамізм змін в освіті неможливо забезпечити без відмови від надмірної централізації як в її управлінні, так й у визначенні змісту освіти. Нова модель освіти має будуватися на двох рівнях: нормативному (за державними стандартами) і вибіркового, який має бути компетенцією регіонів та навчальних закладів. Але сформувати справжнього фахівця, здатного до новацій, не зможе жодна освітянська модель, якщо вона не передбачає практичної апробації отриманих знань.

Реформування освіти передбачає і її демократизацію. А це не лише учнівське та студентське самоврядування, децентралізація, регіоналізація в управлінні, автономізація навчально-виховних закладів, гуманізація відносин між суб’єктами навчання й педагогами. Це також системний перехід від державної до державно-громадської і громадсько-державної форм управління освітою, як того і вимагає відповідна законодавча основа розвитку системи органів самоврядування в освіті [4; 8]. Але закон є, а школа, сім’я і громадськість перебувають осторонь від формування фундаментальних засад національної школи. Справа освіти і виховання молоді повинна стати турботою всього суспільства. Лише тоді на зміну орієнтації на посередність (і у ЗНЗ, і у ВНЗ) прийде орієнтація на обдарованих дітей і, можливо, тоді однією із найважливіших підвалин реформування освіти стане так потрібна суспільству Національна програма підтримки обдарованої молоді [5, 15].

Визначаючи можливості щодо шляхів покращання освітнього процесу в Україні, варто усвідомити необхідність поєднання як світових розробок у цій сфері, так і залучення до реформування українських учителів, які щодня напрацьовують нові підходи до навчання. Саме тому надзвичайно важливими є не лише міжнародні угоди та широкомасштабні дослідження, але й досвід пересічних учителів, педагогів.

З цією метою варто частіше звертатися до матеріалів педагогічних конференцій, де зокрема обговорюється, що саме треба враховувати під час моделювання розвитку сучасної школи. Це – перехід від уніфікованої позанаціональної до української національної і водночас полікультурної школи. Від школи централізму – до школи дитиноцентризму. Від адаптивно-авторитарної – до особистісно орієнтованої школи. Від монополії єдиного підручника й універсальної методики – до варіативних підручників і гнучких методик, спрямованих на формування компетентності. Від облаштування окремого класу – до побудови системи мікро- і макронавчальних виховних і навчальних середовищ. Від державного управління – до партнерства держави, громадян і учнів в управлінні навчальним закладом. Від діагностики, відбору і селекції в комплектуванні класів – до стимулюючої діагностики з метою корекції й розвитку особистості [3, 5]. Здійснений аналіз матеріалів Всеукраїнського фестивалю-конкурсу на кращу модель сільської школи України засвідчує, що ці школи мають такі самі педагогічні проблеми, як і всі інші, тоді як їх віддаленість від центру – вторинний чинник. У теоретичній частині проєктів можна передусім побачити рівень розуміння педагогами концептуальних складових діяльності ЗНЗ. Серед назв нових типів ЗНЗ домінують ідеї родини, гармонії, оздоровчо-випереджувального навчання, розвитку особистості, а у програмах діяльності – підготовка компетентних, конкурентоспроможних, творчо сформованих особистостей в умовах школи як соціокультурного центру громади. Отже, важливим напрямом є демократизація та розширення зв'язків, розуміння взаємної відповідальності у співпраці школи та батьків з виховання дітей.

Зокрема труднощі на шляху вдосконалення освіти пов'язані з тим, що держава та прості громадяни, по-різному оцінюючи стан реформування в галузі, не об'єднують зусиль для здійснення реформ. Середовище освіти – це сфера, де діють за законами співробітництва, а не конкуренції. Отже, це можливість обмінюватися думками, відстоювати свої позиції, визначати, які знання, уміння та навички потрібні школярам і студентам, щоб вони стали конкурентоспроможними спеціалістами, і як зробити саму систему середньої та вищої освіти досконалою.

Найголовніша сутність педагогіки виховання людини – принципи природо- і культуровідповідності. Дотримуючись їх, можна зреалізувати найвищу гармонію єдності особистісного, національного і загальнолюдського в ієрархічній піраміді людських цінностей. І хоча глобалізм, інтеграція, діалог культур, відкритість

передбачають процеси уніфікації освітніх стандартів, сприйняття й опанування філософії “іншого” – людини, народу, культури, цивілізації, надважливо передусім пізнати “Я”. Виховання громадянина і патріота – ось головна парадигма сучасної української освіти і педагогіки. Це підтверджується думкою французького мислителя Мішеля Монтеня, який казав, що мудрим можна зробитися лише завдяки власній мудрості.

Україна – європейська держава, а навчання за європейськими канонами та стандартами відповідає її інтересам, тому альтернативи участі України у Болонському процесі немає. Перебудова освіти України у межах вимог Болонського процесу відкриває їй широкий доступ до багатоманітності освітніх і культурних надбань різних країн. Болонський процес – це не просте копіювання, не стирання національних традицій, а запозичення кращих ознак з однієї системи освіти і перенесення їх на національний ґрунт.

Кожен український учитель має усвідомлювати всю глибинність і значущість змін, що відбуваються, та всіляко підтримувати їх. Таке твердження є принципово важливим, оскільки саме від учителів залежить ефективність упровадження реформ і конкретний здобутий результат – якість знань учнів. Узв'язавши до уваги передовий педагогічний досвід, суть якого полягає у застосуванні індивідуального (особистісно орієнтованого) підходу, спрямованого на розвиток здібностей кожної окремої дитини, педагогічним працівникам варто втілювати в життя всі свої найкращі ідеї, надбання щодо виховання та навчання майбутнього покоління.

У цілому ситуація, що склалася в освітянській галузі України останнім часом, спонукає не лише до глибинних роздумів, практичних дій, перетворень, але й потребує подальшого вивчення й наукової інтерпретації багатьох аспектів порушеної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлий В. Про перспективи оновлення освіти // Директор школи (Шкільний світ). – 2006. – № 3. – С. 3–6.
2. Зубрицька О. Середня освіта європейських держав та України на зламі століть // Рідна школа. – 2006. – № 11. – С. 39–42.
3. Коваленко О. Моделі розвитку української школи // Освіта України. – 2006. – 27 жовт. (№ 81). – С. 5.
4. Матвієнко О. Проблеми реформування шкільної системи освіти України в рамках інтеграції у загальноєвропейський освітній простір // Рідна школа. – 2006. – № 12. – С. 3–5.
5. Саух П. Чого, крім грошей, бракує освіті? // Голос України. – 2008. – 6 лют. – С. 15.
6. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка: Навч. посібник. – Суми: РВВ СДПУ ім. А.С.Макаренка, 1999. – 300 с.
7. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики / Під заг. ред. В. Андрущенка. – К.: К.І.С., 2003. – 296 с.
8. Тєслєнко В. На шляху до нової парадигми освіти // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2007. – № 3. – С. 4–5.
9. Яблонський В. Непрофесійний підхід – як шило // Голос України. – 2007. – 13 грудня (№ 233–234). – С. 21.

УДК 375.5.013.75 (091)(73)